

Migrația unor motive muzicale putnene: supoziții și contestări

Violina GALAICU

Atunci când se vorbește de existența unei școli muzicale la Putna medievală și, mai cu seamă, atunci când se pune în valoare prestigiul pe care această școală l-a avut în epocă, se fac referiri la circulația cântării putnene dincolo de hotarele Țărilor Române. În special, se citează faptul că manuscrisele rusești din secolele XVII-XVIII conțin cântări denumite *raspev putnevskii* sau *raspev putevoi*, a căror origine, după cum afirmă unii cercetători români ¹, acompaniați sau, mai exact, stimulați de alții străini ², nu poate fi căutată altundeva decât la Putna lui Ștefan cel Mare. Odată cu melodiile – pretind partizanii acestei idei ³ – a fost preluată și semiografia specifică manuscriselor putnene, care, în contextul general al muzicii bizantine, se raportează la notația neobizantină, iar în contextul mai restrâns al muzicii sacre rusești din secolele XVI-XVII se distinge ca o nouă modalitate de scriere (fiindcă, între timp, notația neumatică rusă evoluase pe un fâgaș propriu) și se desemnează prin notația *putevaia*. În principiu, teza este plauzibilă. Într-o perioadă în care „religia unea pe oameni mai mult decât naționalitatea”⁴, în care schimburile culturale cu vecinii noștri slavi sunt deosebit de intense, în care *Pripealele* lui Filotei monahul se regăsesc în manuscrisul *Stihirar kriukovii* datând din 1437 și păstrat în biblioteca lavrei Troița-Serghiev ⁵, în care Grigore Țamblac activează cu același succes la Suceava, ca și la Kiev ⁶, pare firesc ca melodiile psaltilor putneni să fi fost împrumutate și vehiculate de muzicienii ruși, cu sau fără specificarea locului de unde provin. Dar, să vedem în ce măsură prezumția e susținută de argumente.

Mai întâi, vreau să precizez că expresia *putevoi raspev* (sau *raspev putevoi*) este într-adevăr prezentă în vechile codexuri muzicale rusești, precum și în literatura

¹ Gh. Ciobanu, Studii de etnomuzicologie și bizantinologie, vol. I, București, 1974, p. 270-273, 281, 335, 390-391, vol. II, București, 1979, p. 259, 266, 350, 353-354; O.L. Cosma, Hronicul muzicii românești, vol. I, București, 1973, p. 160, 174-176; P. Brâncuși, Muzica românească și marile ei primeniri, vol. I, Chișinău, 1993, p. 107, 111; S. Barbu-Bucur, Cultura muzicală de tradiție bizantină pe teritoriul României în secolul XVIII și începutul secolului XIX și aportul original al culturii autohtone, București, 1989, p. 28.

² R. Palikarova-Verdeil, La Musique Byzantine chez les Bulgares et les Russes (du IX-eme au XIV-eme siecle), Copenhaga, Ejnar Munksgaard, Boston Byzantine Institute, 1953, p. 75.

³ Gh. Ciobanu, op. cit., paginile citate.; O.L. Cosma, op. cit., p. 175.

⁴ Gh. Ciobanu, Studii de etnomuzicologie și bizantinologie, vol. I, p. 269.

⁵ ibidem, vol. I, p. 272.

⁶ N. Cartoian, Istoria literaturii române vechi, București, 1996, p. 57.

specială consacrată acestora ⁷, nu însă și expresia *raspev putnevskii*, căreia nu i-am dat de urmă. În bizantinologia românească sintagma *raspev putnevskii* s-a încetățenit grație stăruințelor lui Gh. Ciobanu, care a acreditat-o pe baza aserțiunilor Rainei Palikarova-Verdeil. Cercetătoarea bulgară s-a grăbit să afirme, fără a aduce probe, că a circulat la ruși, alături de *raspev bolgarskii*, *raspev greceskii*, *raspev kievskii* și *raspev putnevskii* ⁸. Acceptarea pripită (înaintea verificărilor de rigoare) a acestei informații trezește nedumerirea, cu atât mai mult cu cât însuși Gh. Ciobanu, iar mai apoi și T. Moiescu, au demonstrat – cu alte prilejuri⁹ – deficiența documentării și precaritatea concluziilor Rainei Palikarova-Verdeil. În ceea ce privește sorgintea cântării *raspev putevoi* (noțiune și fenomen care există realmente), cât și a notației *putevaia*, părerea medievștilor români nu este împărtășită de omologii lor ruși. Din lucrările pe care le-am consultat ¹⁰ – și am căutat să nu omit niciun autor de calibrul – reiese fără echivoc că *putevoi raspev* este o ramificație a lui *znamennii raspev*. Mai exact, *putevoi raspev* este (împreună cu *demestvennii raspev*) o variantă mai elaborată a cântării *znamennii*, apărută în zenitul evoluției ei.

N. Uspenski ¹¹ arată că *putevoi raspev* moștenește de la *znamennii* legătura cu Octoiul, ambitusul restrâns, de terță sau cvartă, al formulelor constitutive, principiile de variere ritmico-intonațională a motivelor, procedeele de arhitecturare melodică. Pedalarea pe valorile întregi (uneori augmentate), întreșeserea unor momente statice, însumând durate lungi, cu altele mai alerte, axate pe motive din pătrimi, utilizarea sincopelor ce frâng inerția mișcării – toate acestea conferă cântării „*putevoi*” o notă aparte, o expresie mai tensionată, dar și mai solemnă, mai elevată decât cea specifică pentru *znamennii raspev*. Din confruntarea unor cântări *znamennii* și *putevoi*, scrise pe același text, se observă clar filiația lor melodică. În cazul unor creații de amploare, metamorfoza de la *znamennii* la *putevoi* este mai radicală, dar filiația se poate depista și în acest caz. Și notația *putevaia* descinde din *znamennaia*, fiind prevăzută cu acele semne care să fixeze noile particularități ale cântării *putevoi raspev*. Deși *znamennii raspev* este, la origine, muzică sacră

⁷ M. Brajnikov, *Drevnerusskaia teoria muziki po rukopisnim materialam XV-XVIII vekov*, Leningrad, 1972; N. Uspenski, *Drevnerusskoe pevceskoe iskusstvo*, Moscova, 1971; idem, *Obrazfi drevnerusskogo pevceskogo iskusstva*, Leningrad, 1971; idem, *Znamennii raspev*, în *Muzikal'naia enfiklopedia*, vol. 2, Moscova, 1974, p. 465-469; idem, *Demestvennii raspev*, ibidem, p. 195-197; idem, *Kondakarnoe penie*, ibidem, p. 897-899; idem, Kriuki, în *Muzikal'naia enfiklopedia*, vol. 3, Moscova, 1976, p. 74-75; idem, *Putevoi raspev*, în *Muzikal'naia enfiklopedia*, vol. 4, Moscova, 1978, p. 491; O. Levașeva, Iu. Keldiș, A. Kandinski, *Istoria russkoi muziki*, vol. I, Moscova, 1980, p. 47-60; Iu. Keldiș, *Ocerki i issledovania po istorii russkoi muziki*, Moscova, 1978, p. 39-63; idem, *Russkaia muzika*, în *Muzikal'naia enfiklopedia*, vol. 4, Moscova, 1978, p. 756-761; idem, *Problemî istorii i teorii drevnerusskoi muziki*, Leningrad, 1979.

⁸ R. Palikarova-Verdeil, op. cit., pagina cit.

⁹ Vezi, de exemplu: Gh. Ciobanu, *Studii de etnomuzicologie și bizantinologie*, vol. I, p. 337; vol. II, p. 306; T. Moiescu, *Muzica bizantină în spațiul cultural românesc*, București, 1996, p. 151-163.

¹⁰ Vezi lucrările citate la nota 7.

¹¹ N. Uspenski, *Obrazfi drevnerusskogo pevceskogo iskusstva*, Leningrad, 1971, p. 78-79; *Drevnerusskoe pevceskoe iskusstvo*, Moscova, 1971, p. 214-222; *Znamennii raspev*, în *Muzikal'naia enfiklopedia*, vol. II, p. 468; *Putevoi raspev*, în *Muzikal'naia enfiklopedia*, vol. IV, Moscova, 1978, p. 491.

bizantină, el s-a constituit prin fuziunea cu tradițiile muzicale laice într-un stil cu valențe naționale, întărite pe măsura înaintării în timp. Astfel că *putevoi raspev*, apărut în secolul al XVI-lea ca o derivație a lui *znamennîi*, nu mai lasă să se întrevadă decât rădăcinile rusești și, într-o perspectivă mult adâncită (până în secolul al XII-lea), pe cele bizantine.

Elocvent pentru cele afirmate mai sus pare și exemplul citat de Octavian Lazăr Cosma în favoarea tezei despre infiltrarea cântării putnene în muzica rusească. Este vorba despre un *heruvic* de Evstafii, aflat într-un manuscris din secolul al XVII-lea de la mănăstirea Solovețkoe. O. L. Cosma recunoaște faptul că melodia nu mai păstrează nimic din ethosul și stilul savant, bogat melismatic, al pieselor școlii de la Putna. Caracterul ei auster, factura diatonică, respirația largă sunt în consonanță cu atributele muzicii rusești, nu și cu cele ale scrisului lui Evstatie Putneanul. Putea oare o lucrare muzicală apărută în perimetrul artei sonore bizantine, conservatoare prin definiție, să se modifice, la reluare, într-atât încât să nu mai fie recognoscibilă? O altă întrebare este dacă autorul melodiei în discuție, Evstafii, este unul și același cu Evstatie de la Putna. Nu există niciun fel de indicii în acest sens și deci nu avem la îndemână decât expertiza stilistică, care infirmă identificarea. Nu numai aserțiunile medievștilor ruși sunt în dezacord cu proveniența putneană a lui *putevoi raspev*, dar și Anne E. Pennington, cercetătoare perspicace și credibilă, contestă acest lucru: „Sugestia potrivit căreia expresia *putevoi raspev* derivă din numele mănăstirii întâmpină prea multe dificultăți morfologice și probabil și cronologice”¹².

Dificultățile morfologice de care pomenește slavista de la Oxford se rezumă la următoarele: atât determinativul *putevoi*, cât și *putnoi* (o altă formă, la care se referă E. Kaluzniacki și Gh. Ciobanu) pot fi derivate pur și simplu de la *put* („drum”, „cale”), și nu de la Putna. Dificultățile cronologice țin de faptul că apariția lui *putevoi raspev* este localizată la începutul secolului al XVI-lea (după I. Gardner), dată prea timpurie „pentru ca școala de la Putna să-și fi putut impune *marca*”¹³. N. Uspenski spune că termenul *put* este întâlnit din vremea lui Ivan cel Groaznic, adică pe la 1533-1584¹⁴; or, dacă ne gândim că stilul de cântare s-a propagat înaintea termenului, îi vom aproxima data apariției tot pe la începutul secolului al XVI-lea. Se pare că în afară de dificultăți morfologice și cronologice, există și dificultăți de ordin semantic. În suita de argumente, menite să ne convingă că *putevoi raspev* este o iradiere a stilului de la Putna românească, aflăm la Gh. Ciobanu¹⁵ următorul raționament. Sensul obișnuit al cuvântului *put* fiind „drum”, „cale”, expresia *raspev putevoi* ar trebui să însemne „cântec de drum”. Cum această accepțiune cade încă de la început, fiind vorba de codice bisericești, și nu de colecții de cântări lumești, singura explicație etimologică plauzibilă a lui *putevoi* trimite la mănăstirea Putna. Dar iată că și acest raționament primește replica lui N. Uspenski¹⁶, care arată că *putevoi raspev* se cânta în timpul procesiunilor cu crucea, de Paști, se intona și la

¹² Anne E. Pennington, *Muzica în Moldova medievală/ Music in Medieval Moldavia*. Ediție bilingvă îngrijită și postfațată de T. Moisescu, București, 1985, p. 53-55.

¹³ Anne E. Pennington, op. cit., p. 53, nota 39.

¹⁴ N. Uspenski, *Drevenusskoe pevceskoe iskusstvo*, Moscova, 1971, p. 214.

¹⁵ Gh. Ciobanu, *Studii de etnomuzicologie și bizantinologie*, vol. I, p. 271.

¹⁶ N. Uspenski, *Putevoi raspev*, în *Muzikal'naia entiklopedia*, vol. IV, Moscova, 1978, p. 491.

intrarea solemnă a fețelor bisericești în altar și această conexiune cu un anumit tip de mișcare ritualică i-a condiționat denumirea.

Din creația monodică *putevoi raspev* a pătruns în polifonia sacră rusă, înfîrîpată în secolul al XVII-lea¹⁷. Autorii compozițiilor plurivocale foloseau melodiile *putevoi* în calitate de *cantus firmus*. Totuși cântarea *putevoi* nu trebuie confundată cu *put* (această confuzie se face în studiul Rainei Palikarova-Verdeil¹⁸) – conductul de bază în așa-zisele *strocinoe penie* și *demestvennoe penie* desemnând forme rudimentare de multivocalitate. În partiturile *strocînîe* sau *demestvennîe*, vocea din mijloc, concentrând și materialul melodic principal, se numea, în orice caz, *put*, fie că se întemeia pe un *putevoi raspev*, fie că nu. Deși, până în acest moment, am polemizat cu Gh. Ciobanu, am dori să încheiem, paradoxal, chiar cu o spusă a reputatului bizantinist român: „E bine să revendicăm ceea ce poate porni de la noi, dar să avem grijă să nu afirmăm mai mult decât se cuvine”¹⁹.

Bibliografie

- Barbu-Bucur 1989: S. Barbu-Bucur, *Cultura muzicală de tradiție bizantină pe teritoriul României în secolul XVIII și începutul secolului XIX și aportul original al culturii autohtone*, București, Editura Muzicală.
- Brajnikov 1972: M. Brajnikov, *Drevnerusskaia teoria muzîki po rukopisnîm materialam XV-XVIII vekov*, Leningrad.
- Brâncuși 1993: P. Brâncuși, *Muzica românească și marile ei primeniri*, vol. I, Chișinău, Editura Muzicală.
- Ciobanu 1974: Gh. Ciobanu, *Studii de etnomuzicologie și bizantinologie*, vol. I, București, Editura compozitorilor.
- Cartoian 1996: N. Cartoian, *Istoria literaturii române vechi*, București, Editura Fundației Culturale Române.
- Cosma 1973: O.L. Cosma, *Hronicul muzicii românești*, vol. I, București, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor.
- Levașeova 1980: O. Levașeova, Iu. Keldîș, A. Kandinski, *Istoria russoi muzîki*, vol. I, Moscova.
- Palikarova 1953: R. Palikarova-Verdeil, *La Musique Byzantine chez les Bulgares et les Russes (du IX-eme au XIV-eme siecle)*, Copenhaga, Ejnar Munksgaard, Boston Byzantine Institute.
- Pennigton 1985: Anne E. Pennigton, *Muzica în Moldova mediavală/ Music in Medieval Moldavia*, Ediție bilingvă îngrijită și postfațată de T. Moisescu, București.
- Uspenski 1971: N. Uspenski, *Drevenrusskoe pevceskoe iskusstvo*, Moscova.
- Uspenski 1971: *Obrazî drevnerusskogo pevceskogo iskusstva*, Leningrad.

¹⁷ Vezi lucrările citate la nota 7.

¹⁸ R. Palikarova-Verdeil, op. cit., pagina cit.

¹⁹ Gh. Ciobanu, *Studii de etnomuzicologie și bizantinologie*, vol. I, p. 391.

The Migration of Some Putna Musical Motives: Suppositions and Contestations

The paper approaches the subject of emergency of Romanian medieval choir singing outside the Moldo-Valachian borders and their movement to the Slavic peoples from East. In the Romanian musical historiography occurred the idea that those melodies from the Russian manuscripts from the 17th and 18th centuries, known as *putevoi raspev* could be of Putnian origin, that means that they were created by the Romanian *melurgs* from the Putna monastery. The assertion seems to be plausible, as we speak about an age of very intense cultural interchanges with our Slavic neighbors, when the monk Filotei's *Pripeale* got into the *Stihirar Kriukovyi* manuscript, dated 1437 and kept at the Troita-Sergeev lavra's library, where Grigore Țamblac preached with the same success both in Suceava and in Kiev. However, the stylistic expertise of the *putevoi* chants, sustained by chronological, etymological, semantic and graphic arguments denies the supposition. The final conclusion is that motives with the specification *putevoi* (*putevoi raspev*) are a derivation of the *znamennyi* chant. *Znamennyi raspev* was constituted by the fusion with the laic musical tradition in a style of national Russian values, consolidated through time. Respectively *putevoi raspev* can't be attributed to the Musical School from Putna.

*Institutul Patrimoniului Cultural, Academia de Științe a Moldovei,
CHIȘINĂU, REPUBLICA MOLDOVA*

